

אין הפך הכסף למדד של הכל

בימינו לכל דבר יש מחיר - מהמוצרים בסופר ועד לחיי אדם. לא תמיד זה היה כך.

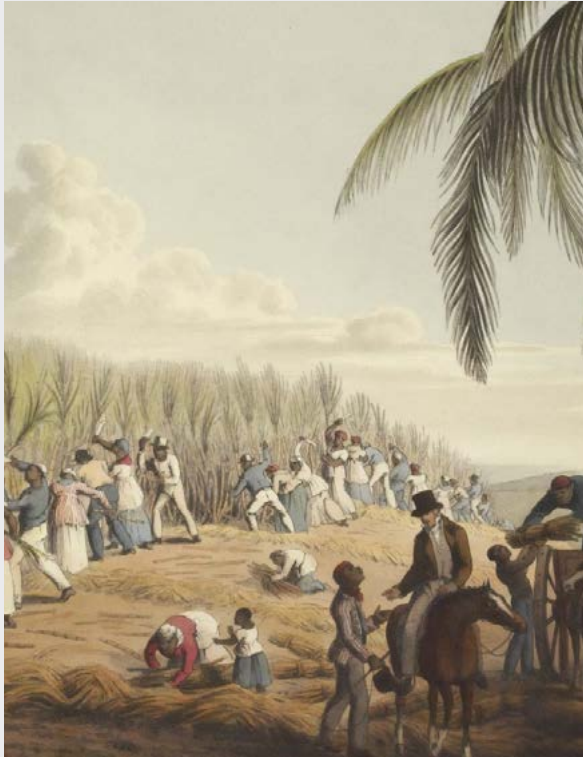
כסף ושווקים קיימים בעולם כבר אלפי שנים. אך למרות חשיבותו של הכסף בציוויליזציות רבות, אנשים בתרבויות שונות כמו יוון העתיקה, סין הקיסרית, אירופה הימי-ביניימית ואמריקה הקולוניאלית לא מדדו את רווחת תושביהם במונחים של רווח כספי או תוצר כלכלי.

באמצע המאה ה-19, ארצות הברית- ובמידה פחותה גם אומות אחרות בתהליך תיעוש כמו אנגליה וגרמניה- נפרדו מן הדפוס ההיסטורי הזה. זאת הייתה התקופה שבה אנשי עסקים וקובעי מדיניות אמריקאים החלו למדוד קדמה בכמויות של דולרים, לנסח את הרווחה החברתית על בסיס יכולתם של בני אדם לייצר הכנסה. עם הזמן, התמורה היסודית הזאת שינתה לחלוטין את האופן שבו אמריקאים העריכו לא רק השקעות ועסקים אלא גם את קהילותיהם, סביבתם ואפילו את עצמם.

היום נראה קשה לכמת רווחה בדרכים לא-מוניטריות, אולם מדדים אחרים - משיעורי כליאה ועד תוחלת חיים - היו בעלות השפעה בהיסטוריה של ארצות הברית. פירושה של זניחת הנתונים הסטטיסטיים הללו לטובת נתונים פיננסיים הוא שבמקום לבחון כיצד התפתחויות כלכליות יכולות לענות על הצרכים של האמריקאים, ברירת המחדל - במדיניות, בעסקים ובחיי היומיום - היא להעריך האם בני אדם עונים לצורכי הכלכלה.

במפנה המאה ה-19 לא צפוי היה שמדדים פיננסיים יגדירו את מושג הקדמה של האמריקאים. בשנת 1791, אלכסנדר המילטון, אז שר האוצר, כתב לאנשים שונים ברחבי ארצות הברית בבקשה לחשב את שיעורי הרווח של החוות, בתי המלאכה והמשפחות שלהם, כדי שיוכל להשתמש בנתונים הללו ליצירת מדדים כלכליים עבור 'הדו"ח על הייצור' (Report on Manufactures) המפורסם שלו. המילטון התאכזב קשות מההיענות הדלה לבקשתו והיה צריך לוותר על צירוף נתוני המחירים לדו"ח שלו. נראה שרוב האמריקאים בראשית הרפובליקה לא ראו, ספרו או תמחרו את העולם כמוהו.

למעשה, עד שנות החמישים של המאה ה-19 הצורה הפופולארית והדומיננטית ביותר של מדידה חברתית באמריקה (ובאירופה) הייתה אוסף של מדדים חברתיים שנקראו "נתוני מוסר" (moral statistics), וכימתו תופעות כמו זנות, כליאה, אוריינות, פשיעה, השכלה, שגעון, עוני, תוחלת

חיים ומחלות. למרות שנתוני המוסר האלה היו רוויות בפטרנליזם, הן בכל זאת התמקדו ישירות בתנאים הפיזיים, החברתיים, הרוחניים והנפשיים של האמריקאים. לטוב ולרע, הם הציבו את בני האדם במרכז החזון החישובי שלהם. אמת המידה שלהם הייתה גופים ונפשות, ולא דולרים וסנטים.

עלייתם של המדדים הכלכליים

עם זאת, בסביבות אמצע המאה מדדים כלכליים מבוססי כסף החלו להתבלט, ובסופו של דבר החליפו את נתוני המוסר בתור אמות המידה המובילות של השגשוג האמריקאי. התמורה ההיסטורית השתקפה גם בוויכוח הלאומי על העבדות. בתחילת המאה ה-19, אמריקאים בצפון ובדרום עשו שימוש בנתוני

מוסר כדי להוכיח שהחברה שלהם הייתה המוצלחת והמתקדמת יותר. בצפון, עיתונים התומכים בביטול העבדות כמו *Liberty Almanac*, הצביעו על העובדה שבצפון היו הרבה יותר סטודנטים, מלומדים, ספריות ומכללות. בדרום, פוליטיקאים כמו ג'ון קלהון, השתמשו בנתונים מפוקפקים כדי לטעון שחירות היא רעה לשחורים. ב-1844 קלהון טען ששיעור השחורים הצפוניים "שהם חירשים ואילמים, עיוורים, אידיוטים, לא שפויים, עניים ובכלא" הוא "אחד מכל שישה", ואילו בדרום הוא "אחד מכל מאה חמישים וארבעה".

אך עד שלהי שנות החמישים של המאה ה-19, רוב הפוליטיקאים ואנשי העסקים הצפוניים והדרומיים זנחו נתוני מוסר כאלה לטובת מדדים כלכליים. בפרק הפתיחה של רב-המכר שלו נגד העבדות מ-1857, הכותב הינטון הלפר מדד את "הקדמה והשגשוג" של הצפון והדרום באמצעות השוואה בין ערכה הכספי של תוצרת חקלאית ששני האזורים הפיקו. הוא חישב שבשנת 1850 הצפון היה בבירור חברה מתקדמת יותר, מפני שהוא ייצר סחורות בשווי 351,709,703 דולר ואילו הדרום רק 306,927,067 דולר. השימוש בשפת הפיריון סייע לספרו של הלפר להפוך ללהיט בקרב אנשי העסקים הצפוניים, וגרם לרבים מאנשי ההון להתנגד לעבדות.

באותו הזמן, מעמד בעלי המטעים הדרומי עבר תמורה דומה. כאשר מושל דרום קרוליינה, בעל המטעים והעבדים ג'יימס הנרי האמונד, ביקש להצדיק את העבדות בנאומו המפורסם משנת 1858 "הכותנה היא המלך", הוא עשה זאת בין היתר באמצעות ההכרזה ש"אין אומה על פני האדמה, גדולה ככל שתהיה, שיכולה להתחרות בנו בתוצרת לנפש... זה מסתכם ב-16.66 דולר לראש".

מה קרה באמצע המאה ה-19 שהוביל לתמחור הקדמה, תופעה חסרת תקדים בהיסטוריה? התשובה הקצרה היא פשוטה למדי: עליית הקפיטליזם. בעשורים הראשונים של הרפובליקה, ארצות הברית התפתחה לחברת שוק, אבל עדיין לא קפיטליסטית לחלוטין. אחד המרכיבים שמייחדים את הקפיטליזם מצורות אחרות של ארגון חברתי ותרבותי הוא לא רק קיומם של שווקים, אלא גם השקעה מהוונת, הפעולה שדרכה מרכיבים בסיסיים של החברה והחיים – כולל משאבים טבעיים, תגליות טכנולוגיות, יצירות אמנות, מרחבים עירוניים, מוסדות חינוך, בני אדם ואומות – הופכים (או "מהווים") לנכסים מניבים שמוערכים ומוקצים בהתאם ליכולתם לייצר כסף ולהניב תשואות עתידיות. מלבד התחום המוגבל של אגרות חוב ממשלתיות וחברות ביטוח, היוון כזה של חיי היומיום כמעט ולא היה קיים עד אמצע המאה ה-19. באמריקה המוקדמת היו מעט נכסים שניתן היה להשקיע בהם ולהרוויח תשואה שנתית.

היוון, אם כך, היה חיוני לעלייתם של מדדים כלכליים. ככל שאמריקאים מן המעמד הגבוה, בצפון ובדרום, החלו להשקיע את עושרם בנכסים פיננסיים חדשים, הם החלו לדמיין לא רק את תיקי השקעותיהם, אלא את החברה כולה כהשקעה מהוונת ואת תושביה (חופשיים או משועבדים) כתשומות של הון אנושי שניתן להזין לתוך משוואות ממקסמות-תפוקה של צמיחה כספית.

בצפון, ההשקעות האלה התגלמו בעיקר בנדל"ן עירוני וחברות לבניית מסילות רכבת. כאשר ההון זרם לאפיקים החדשים הללו, המשקיעים שמו כסף – באמצעות הלוואות, אג"חים, מניות, בנקים, קרנות, משכנתאות ומכשירים פיננסיים אחרים – בקהילות שייתכן ורגלם מעולם לא דרכה בהן. כאשר אנשי עסקים ויצרנים מקומיים איבדו משמעותית מכוחם לטובת המשקיעים הרחוקים הללו מן החוף המזרחי, נוצר מעמד עסקים כלל-ארצי שהתעניין פחות בנתוני מוסר – למשל, במספר הזונות בפאוריה או השיכורים בדטרויט – מאשר בתפוקתה התעשייתית של עיר, גידול האוכלוסייה, מחירי הנדל"ן, עלויות העבודה, תנועת הרכבות והפרייון לנפש.

ההיוון עמד גם מאחורי המפנה הסטטיסטי בדרום, רק ששם דובר פחות על השקעה במניות הרכבת או בנדל"ן העירוני ויותר על גופים אנושיים. אנשים משועבדים נתפסו זה מכבר כיחידות רכוש בארצות הברית, אבל רק בדרום העמוק של טרום מלחמת האזרחים הם הפכו ליחידות הון שאפשר היה לשעבד, להשכיר, לבטח ולמכור בשווקים מאוד נזילים. בראיית האנשים המשועבדים בראש ובראשונה כהשקעות מניבות הכנסה, החלו בעלי המטעים לעקוב בקפדנות אחר תפוקת השוק שלהם וערכה. האמונד, בנאומו, בחר למדוד את שגשוגה של אמריקה באותה הדרך שבה העריך, ניטר ומישמע את אלה שהוכרחו לעבוד במטעי הכותנה שלו.

תמחור הקדמה

ככל שהתאגידים התמזגו והיכולות הטכנולוגיות של המפעלים התעצמו ב"עידן המוזהב" ובתקופה הפרוגרסיבית (שלהי המאה ה-19 וראשית המאה ה-20), כך חלחלו טכניקות כימות קפיטליסטיות נוספות מעולם העסקים אל היבטים אחרים של החברה האמריקאית. עד התקופה הפרוגרסיבית כבר ניתן היה למצוא את היגיון הכסף בכל מקום. "תינוק השוקל שמונה פאונד שווה בלידה 362 דולר לפאונד", הצהיר הניו יורק טיימס ב-30 בינואר 1910. "זה ערכו של ילד בתור יצרן עושר

פוטנציאלי. אם תהיה לו תוחלת חיים רגילה, הוא יוכל לייצר 2900 דולר יותר מעלות גידולו ושימורו כמבוגר. " כותרת המאמר הזה היתה "מה ערכו של התינוק בתור נכס לאומי: יבולה של השנה שעברה הגיע לשווי מוערך של 6,960,000,000 דולר". במהלך תקופה זו שורה של רפורמטורים פרוגרסיביים תמחרה לא רק תינוקות אלא את העלות החברתית השנתית של כל דבר החל מצריכה מופרזת של אלכוהול (2 מיליארד דולר), הצטננות (21 דולר בחודש למועסק), טיפוס (271 מיליון דולר) ועבודתן של עקרות הבית (7.5 מיליארד דולר) ועד לתועלת החברתית השנתית של בואשים (3 מיליון דולר), מפלי הניאגרה (122.5 מיליון דולר) וביטוח בריאות ממלכתי (3 מיליארד דולר).

אופן החשיבה הייחודי הזה עדיין קיים, וקשה לפספס אותו היום בדו"חות ממשלה, במכוני מחקר ובתקשורת. לדוגמה, חוקרים במאה זו חישבו את העלות השנתית של צריכת אלכוהול מופרזת (223.5 מיליארד דולר) ומחלות נפשיות (467 מיליארד דולר), וכן את ערכם של חיי האמריקאי הממוצע (9.1 מיליון לפי אומדן ממשלתי מתקופת אובמה, בעלייה מ-6.8 מיליון דולר מתקופת נשיאותו של ג'ורג' וו. בוש).

לפני מאה שנה, רעיונות קדמה שמבוססים על כסף הדהדו בעיקר בקרב מנהלים עסקיים, שרובם היו גברים לבנים אמידים. מדידת השגשוג על פי הממוצע התעשייתי דאו ג'ונס (הומצא ב-1896), תפוקת הייצור, או העושר לנפש, היו הגיוניים מאוד עבור המעמדות הגבוהים של אמריקה, שכן הם בדרך כלל אלה שהיו בעלי המניות, המפעלים והעושר. כפי שהבחין אירווינג פישר, הכלכלן מאוניברסיטת ייל, אדם שלעתים רחוקות נתקל בבעיה חברתית שאותה לא תמחר, נתונים כלכליים עשויים היו להיות רבי עוצמה בוויכוחים הפוליטיים של ראשית המאה ה-20. בתשובה לשאלה מדוע יש להתייחס לאנשים כאל "מכונות לייצור כסף", הסביר פישר כיצד "עיתונים גילו סלידה עזה מן הצד המזעזע של מסע ההסברה למניעת שחפת, אבל תמיד היו מוכנים 'לשבת ולשים לב' כאשר הוזכרה עלותה של השחפת בדולרים ובסנטים".

גם ג'ון רוקפלר ג'וניור, ג'יי. פי. מורגן ומיליונרים קפיטליסטים אחרים הכירו בהדרגה בעוצמתם של המדדים הפיננסיים בזמנם. הם החלו לתכנן את הקמתו של מכון מחקר פרטי שיתמקד בתמחור חיי היומיום. התוכניות הללו נשאו פרי בשנות העשרים של המאה ה-20 עם הקמתה במימון תאגידי של "הלשכה הלאומית למחקר כלכלי" (NBER). המוסד הפרטי ימלא תפקיד מרכזי בהמצאתו של התוצר הנקי הגולמי (Gross Net Product) בשנות השלושים של המאה ה-20 (והוא ממשיך לפעול גם כיום).

המאבק על המספרים

עם זאת, אמריקאים רבים ממעמד הפועלים לא היו כה נלהבים מעליית המדדים הכלכליים. זה היה בעיקר משום שהם האמינו כי החוויה האנושית "לא תסולא בפז" (priceless – מילה שהמריאה בדיוק כאשר הקדמה הומשגה במונחים של כסף), ומפני שהם ראו (בבהירות) נתונים כאלה ככלים שיכולים לשמש להצדקתם של מכסות ייצור מוגברות, הגברת השליטה על עובדים או הפחתות שכר. פעילי איגודי עובדים ממסצ'וסטס שנלחמו למען יום עבודה בן שמונה שעות,

דיברו בשם עובדים אמריקאים רבים כאשר אמרו בשנת 1870 ש"השגשוג האמיתי וטובתה המתמדת של הקהילה ניתנים ללמידה רק על ידי הנחתו של הכסף על סקלה אחת והאדם על סקלה אחרת".

הצמדת מחירים להיבטים שונים של חיי היומיום, לא היתה אפוא מעולם מסקנה מתבקשת אלא התפתחות שנויה מאוד במחלוקת. ב"עידן המוזהב" (Gilded Age) הצליחו מספר איגודי עובדים וחקלאים פופוליסטיים לדחוף את הלשכות המדינתיות לנתוני עבודה להציע סדרה של מדדים חלופיים שמדדו לא את הצמיחה הכלכלית או את תפוקת השוק, אלא עוני עירוני, אפליה מגדרית, זמן פנאי, חבות, נייחות מעמדית, התנהגות שוחרת-רנטה וניצול עובדים. למרות זאת, האינטרסים של אנשי העסקים הכריעו בדרך כלל, ועד אמצע המאה ה-20 המדדים הכלכליים שהתמקדו בתפוקה כספית החלו להיתפס כא-פוליטיים ואובייקטיביים.

המפנה הזה הביא להשלכות חברתיות אדירות: התנאים הנדרשים לצמיחה כלכלית דורגו לעתים קרובות גבוה יותר מן התנאים ההכרחיים לרווחת הפרט. בשנת 1911, פרידריק וינסלאו טיילור, מומחה היעילות שחלם למדוד כל תנועה אנושית במונחים של עלות למעסיקים, ביטא בבוטות את ההיפוך הזה בין מטרות לאמצעים: "בעבר האדם היה הראשון; בעתיד המערכת מוכרחה להיות הראשונה".

בסופו של דבר, אנשים כמו טיילור קיבלו את מבוקשם. מאז אמצע המאה ה-20 – בין אם בשנות החמישים הקיינסיאניות או בשנות השמונים הנאו-ליברליות – האינדיקטורים הכלכליים קידמו את רעיון החברה האמריקנית כהשקעת הון שמטרתה העיקרית, כמו כל השקעה, היא צמיחה כספית שאינה נגמרת. האמריקאים ללא ספק נהנו מבחינה חומרית מהצמיחה הכלכלית יוצאת הדופן בתקופה הזו, התרחבות שהייתה ייחודית לחברות קפיטליסטיות. למרות זאת, על ידי הפיכתו של הצבר ההון לשם נרדף לקדמה, מדדים מבוססי כסף הפכו את שיפור מצבו של האדם לדאגה משנית. עד תחילת המאה ה-21, העדיפות העליונה של החברה האמריקאית הפכה להיות השורה התחתונה, ערך נקי הפך לשם נרדף לערך עצמי, ואיש עסקים מיליארדר, שהצביע שוב ושוב על עושרו האישי כהוכחה להתאמתו למשרה, נבחר לנשיא ארצות הברית.

אלי קוק, איך הפך הכסף למדד של הכל, תרגום:
אלי למדן, פורסם בפיגומים ב-30.4.2020.
המקור: Eli Cook, How Money Became The Measure Of Everything, published in the Atlantic Monthly, 19/10/17
[I miss the old pound](#) \ Martin Hesketh (flickr)